

DLA doktori értekezés tézisei

Várallyay Kinga

Bach–Bartók: A Wohltemperiertes Klavier a
fiatal Bartók szemével

Témavezető: Dr. Stachó László PhD

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem 28-as számú
művészet- és művelődéstörténeti tudományok besorolású
doktori iskola

Budapest

2026.05.16.

I. A kutatás előzményei

A Das Wohltemperierte Klavier (a továbbiakban: WK) Bartók-közreadásával kapcsolatos kutatásom alapjait Somfai László és Stachó László munkái teremtették meg. Somfai úttörő kutatásai nemcsak Bartók WK-közreadásának történeti hátterét, hanem Bartók notációs gyakorlatának lényegi aspektusait is feltárták. Stachó László elemzései pedig nemcsak szélesebb előadóművészet-történeti kontextusba helyezik Bartók közreadói tevékenységét, hanem módszertani útmutatást is nyújtanak a közreadás-notáció elemzéséhez. Disszertációm e kutatások eredményeire épít, és Somfai és Stachó megállapításai inspirálták számos kérdésfelvetését.

Munkám célja ezért nem korábbi eredmények felülrírása, hanem bizonyos, már felvetett szempontok részletezése és új nézőpontból való körüljárása volt. Bár Somfai kulcsfontosságú elemzéseket publikált Bartók WK-kottaképéről, a kiadás jelrendszerének részletező vizsgálata, mely a jelölések belső összefüggéseit és zenei funkcióit állítja középpontba, mindeddig kevésbé került előtérbe. A Bartók WK-közreadásával kapcsolatos

szakirodalom elsősorban a közreadás történeti háttérére, pedagógiai szerepére, Bartók szerkesztői tevékenységére és notációjának fejlődésére összpontosított. Disszertációm tehát e kutatási előzményekhez kíván kapcsolódni a kottakép zenei analitikus megközelítésének erőteljesebb érvényesítésével.

Kutatásom jelentőségét növeli az a tény, hogy Bartók WK-interpretációiról nem maradt ránk hangfelvétel. Éppen ezért válik közreadása kivételes jelentőségű dokumentummá: kutatásom kiindulópontja az a feltételezés volt, hogy a dinamikai és artikulációs jelzések, a pedálhasználat, a frazeálási megoldások, az ujjrendek, a tempójelzések, valamint az egyes darabokhoz fűzött szöveges megjegyzései együtt olyan komplex rendszert alkotnak, amelyen keresztül Bartók előadói gondolkodása nagymértékben rekonstruálható. Így disszertációm egyik központi tézise, hogy Bartók WK-közreadása nem pusztán zenepedagógiai dokumentum és előadóművészet-történeti kuriózum, hanem önálló interpretációs forrás, amely nemcsak a fiatal Bartók Bach-képéről, hanem polifón és strukturális érzékenységéről, formaalkotó gondolkodásáról is kivételesen sokat árul el.

II. Források

Három szakirodalmi forrás szolgált meghatározó jelentőségű támpontként Bartók notációs és előadói gyakorlatának megértéséhez.

Elsődleges forrásaim e téren Somfai László említett kutatásainak publikációi voltak, s köztük legrelevánsabb az Editio Musica Budapest 2019-ben újonnan megjelentetett Bach–Bartók *Wohltemperiertes Klavier* köteteihez írt utószava. Ebben részletesen feltárja Bartók közreadásának keletkezési körülményeit és történeti háttérét. Elemzéseimnek ugyancsak alapvető forrása volt Somfai „19. századi kottázási alapelvek Bartók 1907–1904 közötti zongoranotációjában” című tanulmánya, amely Bartók notációs rendszerének alakulását vizsgálja különös tekintettel arra az időszakra, amikor a huszonéves zeneszerző–zongoraművész–zongorapedagógus a WK instruktív közreadását publikálta.

Bartók közreadói tevékenységének tágabb kontextusát Stachó László *A zongoraművész Bartók* című

könyve segített megérteni. Stachó átfogó képet ad benne a századfordulós közreadói piac zenei törekvéseiről, így Bartók szerkesztői munkásságának történeti háttéréről is. Kivételes értékű a számos kortársi visszaemlékezés elemzése, melyek kutatásom fontos kiindulópontjai voltak.

Bartók tanítványainak visszaemlékezései közül Székely Júlia írt legrészletesebben mestere Bach-tanításáról, ezért a témám szempontjából ez a visszaemlékezés szolgált alapvető szemtanú-forrásként.

Kottaforrásaim között Bartók WK-közreadás-köteteinek két kiadása (az 1907-es és az 1914-es) mellett Carl Tausig, Eugen d'Albert és Ferruccio Busoni WK-közreadásai szolgáltak olyan kortárs forrásokkal, amelyek ismerete – és elemzése – elengedhetetlennek bizonyult mind közreadás-történeti, mind pedig zenei szempontból. Mellettük azonban áttanulmányoztam a következő fejezetben megemlített korabeli WK-kiadásokat is.

III. Módszer

Kutatásom során elsősorban a primer forráshoz igyekeztem visszanyúlni: Bartók instruktív WK-kiadásához írt előszavához és függelékéhez, valamint a darabokhoz fűzött eredeti megjegyzéseihez, mindenekelőtt pedig magához az előadási jelekkel ellátott kottaszöveghez. Emellett a Zeneakadémia könyvtárában azokat a WK-köteteket is felkutattam, amelyek Bartók számára hozzáférhetők lehettek tanulóévei és szerkesztői tevékenysége idején. Így Tausig, d'Albert és Busoni említett WK-közreadásai mellett áttanulmányoztam Czerny, Reinecke, Boekelmann és Riemann WK-kiadásait, elemeztem előszavaikat és pedagógiai, valamint interpretációs megállapításaikat, s összehasonlítottam e közreadások kottaképét és jelrendszerét Bartókéval. Az iméntiek közül azért kapott kiemelt figyelmet Tausig, d'Albert és Busoni közreadása, mert ezek tekinthetők Bartók legfontosabb szerkesztői előképeinek.

Elemzéseim módszertani alapjait Stachó László említett monográfiájának notációelemzései fektették le, különösen az az analitikus megközelítés és módszertan,

melyet Bartók Beethoven-közreadásainak elemzése során alkalmaz.

IV. Eredmények

A részletes elemzéseim során kirajzolódott, hogy Bartók dinamikai, artikulációs és pedálhasználatra vonatkozó jelölései sosem önkényesek, hanem szorosan kapcsolódnak a művek belső szerkezetéhez, a szólamvezetéshez, a polifón textúra áttekinthetőségéhez. Bartók elutasította a romantikus interpretáció külsőségeit és kialakította a maga expresszív, de szigorúan kontrollált előadói stílusát (és notációs rendszerét). Saját jelrendszere az előadót a zenei szövet belső logikájának követésére vezeti; a kottakép vizuális megformálása már önmagában is interpretációs útmutatóként működik. Bartók WK-közreadása markáns előadói koncepció lenyomata, amelyben a zeneszerző, zongoraművész és zongorapedagógus közreadó egyértelműen saját zeneszerző- és előadóművész-személyiségéből fakadó interpretációs elképzeléseit vetíti rá Bach kompozícióira.

A Bartókra jellemző, korában szokatlanul erős forráskritika magja véleményem szerint már fiatal korában jelen volt: igyekezett az összes Bachtól származó jelölést feltüntetni és valamilyen módon megemlíteni a kottákhoz fűzött jegyzeteiben. Bach eredeti sorrendjét is hűen közölte a tételek jobb felső sarkában. Ezek a törekvései teljesen egyedivé teszik közreadói gyakorlatát kortársaihoz képest.

A közreadás analízisével nemcsak arról kaphatunk pontos képet, hogy miként viszonyult a fiatal Bartók Bach egyik legjelentősebb billentyűs művéhez és milyen előadói eszményeket képviselt a 20. század elejének zenei közegében, hanem Bartók zenei érzékenységéhez, sőt kompozíciós gondolkodásmódjához is közelebb kerülhetünk. Művészi habitusa hitelesen tükröződik közreadói instrukcióiban, amelyek precízen kialakított notációs rendszerén keresztül részletgazdagon és szuggesztíven közvetítik előadói elképzeléseit.